

**ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ – ZSIDÓ EGYETEM
ZSIDÓ VALLÁSTUDOMÁNYI DOKTORISKOLA**

DOKTORI (PHD) DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

Oláh János

Egy parabolikus próféta-novella a Tanah-ban

**Tradicionális zsidó- és egyéb interpretációk Jóna könyvéhez,
rövid introdukcióval, preparációval és translációval**

Budapest, 2007.

I. Témaválasztás és kutatási feladat

A Tanah-ban (תנ"ך), a Biblia kereszténység/kereszttyénség által „Ószövetségnek” nevezett részében, a próféták (נביאים) gyűjteményén belül, a késői próféták (נביאים אחרונים) között találjuk a tizenkét kispóféta (תרי עשר) könyveit. Ezek között, az úgynevezett palesztinai vagy héber nyelvű kánon besorolása szerint ötödikként, Óbadja/Abdiás (עבדיה) és Míkha/Mikeás (מיכה) próféták írásai által közrefogva lelhetünk egy mindösszesen négy fejezetből és negyvennyolc mondatból álló kicsiny könyvet: Jóna/Jónás (יונה) könyvét, egy próféta-novellát. Próféta-novella e könyv, hiszen a narráció híján van mindenféle történelmi indítéknak. Az iróniát nem nélkülöző, didaktikus próféta-novella voltaképpen nem próféta-történet, hanem Isten-történet, hiszen írója csak felhasználja Jóna személyét, hogy az Örökkévaló tanítását világossá, érthetővé tegye. Jóna könyve több szempontból is egyedülálló könyv a prófétai irodalmon belül. A többi prófétai könyvek főként a próféták beszédeit tartalmazzák, ellenben Jóna könyve java részben mesél a címadó prófétáról, hiszen mindössze egyetlen mondat a próféciája, ami nem is igazi prófécia, hanem az Isten ítéletének meghirdetése. Szintén unikális abban is e könyv, hogy egy próféta: Jóna, ellenszegül Istennek, és először nem teljesíti parancsát, csak "némi" tanítás után, másodjára. Aki valamikor már elolvasta, és figyelmesen újraolvassa ezt az emlékezete szerint az engedetlen prófétáról, az embert elnyelő nagy halról, Isten bocsánatát kiérdemlő hatalmas és bűnös városról, a hirtelen felnövő és elszáradó növényről szóló kerek, egyszerű történetet, tapasztalni fogja, hogy az újraolvasás után mennyire másról szól az elbeszélés, mint amire emlékezett, mennyire illúzió volt a történet kerekése, naivitása. A könyv majd minden szava, mintha többértelmű volna és továbbgondolásra ösztökélne, követelné az újraolvasást, a mélyebb értelem keresését. Ez a keresési kényszer a serkentő erő, belőle fakadnak a téma állandó újraolvasásai, értelmezései, aktualizálási kísérletei, mert a gondolkodó ember soha nem éri be a mese felszínével, mindig többet sejt meg benne. A könyv tradicionális zsidó interpretálását, értelmezését a midrások, ágádák és az azokat felhasználó kommentárok segítségével ismerhetjük meg a legátfogóbban, legalaposabban. A midrások szót azon zsidó írásmagyarázó irodalmi művek összefoglaló nevéként használjuk, amelyeket a Tanah szövegét folyamatosan kutatva és kommentálva írtak. Ez a sokat olvasott, népi ihletésű irodalom a héber széppróza ősenek tekinthető és a midrásirodalom az egyetemes folklorisztika és az összehasonlító irodalomtörténet számára a legenda- és mesemotívumok gazdag tárházát nyújtja. Az ágádák, ez a zsidó vallási, irodalmi és folklorisztikus műfajcsoport az ante II. századtól a post II. századig főként a Tanah

szövegének magyarázatát jelentette a héber irodalomban. A későbbiekben mindazt, ami nem vallástörvényi tartalmú alkotás. Végül a zsidó mese-, legenda- és mondavilág; valamint a hasonlatok, példák és közmondások gyűjtőfogalma lett. A zsidó kommentárok legfőbb jellemzője, hogy nem akar autoratív lenni. Sok véleményt ismertet, hivatkozik a forrásra, de bármi döntés vagy normatív állásfoglalás nélkül, mintegy azt sugallván, hogy egy adott kérdésben többféle megítélés lehetséges. A zsidó kommentár nem egyéb, mint a mindig új élethelyzetek és mindig új gondolatok magyarázata. Ezt próbáltam "megfogni", ezt kívántam érzékeltetni és írni egy új, de a hagyomány talaján álló, abból kiinduló *tradicionális zsidó interpretációt*, világosan és érthetően, a hagyományos zsidó kommentátorok szellemiségét szemem előtt tartva. Magyarországon és magyar nyelven mind a mai napig nem készült fordítás, így természetesen jó értelemben vett kompiláció sem a Jóna könyvéhez írt midrásokból, ágadákából és kommentárokból, és ezek alapján még ezideig senki sem interpretálta azokat magyar nyelven.

II. Források és a disszertáció felépítése

Jóna könyvének héber szövegét a tudományos közéletben használt Biblia Hebraica Stuttgartensia-ból (BHS)¹ idézem. A hagyományos zsidó Tanah kiadások alapja a Jáákov ben Hájim ibn Adonijá által szerkesztett, és a XVI. században (azóta többször, és egyre bővülő kommentárokkal), Velencében kiadott ún. Biblia Rabbinica (מקראות גדולות²) volt. E könyv szerkesztője a számára elérhető, főként XII. századi, vagy későbbi héber kéziratokból állította össze a szöveg általa vélt legmegbízhatóbb változatát. Munkája nyomán létrejött szöveg (textus receptus) olyan tekintélyre tett szert, hogy azt egészen a XX. század közepéig az eredeti héber Tanah legmegbízhatóbb dokumentumának tekintették, és ez lett az általános alapszöveg. A Biblia Hebraica Stuttgartensia szerkesztői azonban szakítottak e hagyománnyal

¹ Biblia Hebraica Stuttgartensia / ELLIGER, K. - RUDOLPH, W.
(Deutsche Bibelgesellschaft – Stuttgart, 1984) és

ביבליה הבראיקה שטוטגרטנסיה (החברה לכתבי הקודש - ירושלים, 1991)

² E hagyományos kommentárokat tartalmazó könyvet először 1517-ben Daniel Bomberg nyomtatta ki. A Mikráot gedolot / מקראות גדולות címet, megnevezést a későbbiekben sok kiadó számos különböző kiadáshoz felhasználta. Bizonyos alapelemek azonban az elsőtől kezdve majdnem mindegyikben megtalálhatóak: a Biblia / הג'ך' héber szövege, *Onkelosz* és *Jonatán ben Uziél Targuma*, *Rási*, *Ibn Ezra*, *Rasbam*, *Ramban*, *Szfornó* és a *Báál haturim* kommentárjai, valamint a *mászorá* jegyzetei. (Jáákov ben Hájim állította össze és az 1524-25-ös velencei kiadás óta mindig megtalálható.)

és a Szentpétervárott őrzött B19^A jelzésű kódexet, a Codex Leningradiensist³ vették bibliakiadásuk alapjául. E kódex, kolofonja szerint, 1008-ból származik, és a Tanah szövegének eddig fellelt legteljesebb példánya.

A hagyományos zsidó kommentárok (מהר"י קרא, מצודת דוד, רד"ק, רש"י) forrása a מקראות גדולות⁴; illetve a ramat-gáni Bár-Ilán Egyetem által kiadott megbízható CD (חברותא ללומד⁵); míg מלבי"ם kommentárja esetében a

נביאים וכתובים עם פירוש מאיר ליבוש מלבי"ם-ספרי תרי עשר עם פירוש גיא הזיון⁶ című műve.

A szemelvényei, felhasznált szövegei⁷; valamint a מדרש תנחומא és a מדרש רבה, מדרש שמעוני, ילקוט שלמה⁸ és a תלמוד בבלי⁹ vett idézetek, felhasznált szövegek forrása a ramat-gáni Bár-Ilán Egyetem által kiadott megbízható CD, a חברותא ללומד. A פקרי דרבי אליעזר. A Solomon Buber féle kiadásból¹¹. מדרש יונה szövegét

איזענשטיין, י' ד': אוצר מדרשים - למאתים מדרשים קטנים ואגדות ומעשיות¹² gyűjteményéből fordítottam.

A héber szövegek fordításához a „klasszikus” szótárakat és preparációt használtam, úgymint: Gesenius, W.: Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament¹³;

מאנדלקרן, שלמה: קונקורדנציה לתנ"ך¹⁴;

³ Codex Leningradiensis / Petropolitanus, Szentpétervár, Firkovitch első gyűjteménye, no. B19^A.

Aron ben Mose ben Asér (elvezett) kódexének másolata, Smuél ben Jáákov írta, Ó-Kairóban, 1008/09-ben. (A kolofon a következő dátumokat adja meg: a világ teremtésének 4770. évében; a görög uralom (Szeleukida éra) 319. (éertsd: 1319) évében; a második templom lerombolása után 940 évvel; a hidzsra 399. évében.)

A leningrád-szentpétervári Ben Asér kódex a legkorábbi fennmaradt teljes héber Biblia-szöveg. Ez a kódex szolgált alapul, Paul Kahle gondozásában, a *Biblia Hebraica* maszórájához a 3. kiadás óta, és Gérard E. Weil gondozásában, a *Biblia Hebraica Stuttgartensia* kiadásához.

Kiadása: David Samuel Loewinger, ed., *Codex Leningrad B19a* (Jerusalem: Makor, 1970) (facsimile).

⁴ מקראות גדולות / נביאים וכתובים ד" - תרי עשר (מישור - בני-ברק, תשמ"ט לפ"ק/1990)

⁵ חברותא ללומד - פרויקט השו"ת /CD/ (אוניברסיטת בר-אלן - רמת-גן, 1999)

- מפרשי תנ"ך (ירושלם, תשי"ט, ד"צ וון, תרי"ט)

⁶ נביאים וכתובים עם פירוש מאיר ליבוש מלבי"ם (ווארשא, תרל"ה לפ"ק/1874)

⁷ חברותא ללומד - פרויקט השו"ת /CD/ (אוניברסיטת בר-אלן - רמת-גן, 1999)

- ילקוט שמעוני (ירושלים, תשי"ך, ד"צ ווארשא, תרל"ח)

- מדרש רבה (ירושלים, ד"צ וילנא, תרל"ח)

- מדרש תנחומא (ירושלים, תשי"ח, ד"צ ווארשא, תרל"ח)

⁸ משנה: על פי ששה סדרי משנה - ע"ג פירושם

⁹ תלמוד בבלי: על פי דפוס שטיינולץ ועל פי דפוס וילנא

¹⁰ פקרי דרבי אליעזר (ווארשא, תרי"ב)

¹¹ מדרש תהלים / שלמה בן ישעיהו אברהם הלוי בובר (וילנא, תרני"א)

¹² איזענשטיין, י' ד': אוצר מדרשים - למאתים מדרשים קטנים ואגדות ומעשיות/חלק ראשון: א' - ל" /

(נויארק, תרע"ה, עמ' 217-222)

¹³ GESENIUS, W.: Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament. (Verlag von F.C.W. Vogel - Leipzig, 1899)

פאללאק, ח' י': נחלת יעקב / מלשון עברית ללשון הונגראי¹⁵;

és Widder Salamon: Praeparációk a háftórákhoz¹⁶.

A hagyományos zsidó kommentárok alapelveiről szóló rövid ismertetés a מסכת ברכות - תלמוד בבלי végén megtalálható¹⁷ hagyományos kiadások általam készített fordítása alapján történt. Az *introdukciónal* azon célt óhajtottam megvalósítani, hogy a szükséges minimális adatokat szolgáltatssam a *könyv írásának valószínűsíthető idejéről és általános üzenetéről, Jóna nevééről és életéről*, valamint a *zsidó kommentárok alapelveiről* és egyes jellegzetességeiről. Ugyancsak a jobb megértés kívánalmával készült a *könyv szerkezetét és rövid tartalmát* felvázoló szemléltető ismertetés. Az érdekesség és a sokszínűség kedvéért *néhány különleges szerkezeti egységet* is ismertetek, demonstrálok. *Preparációt* Jóna könyvéhez zsidó részről, magyar nyelven csak Widder Salamon gimnáziumi tanár készített 1927-ben, de ez egyrészt hiányos és néhány pontatlanság¹⁸ is előfordul benne. Az általam készített preparáció figyelembe veszi az újabb kutatási eredményeket, bizonyos mértékben a szövegösszefüggéseket és a párhuzamos Tanah-i helyeket. A *transzláció* Jóna könyvének szövegét szó szerint igyekszik visszaadni preparációm szóanyagát felhasználva, hangsúlyozottan nem irodalmi stílusban. Ezt követi egy *tradicionális zsidó interpretáció*, amely szükségszerűen szubjektív, mégis egy egységes szellemiséget tükröző válogatás kíván lenni a misnaitikus időktől a XIX. századig írt zsidó kommentárokból. Készítettem *egy interpretációt* is a könyvhöz, egyszerűen, a szignifikatív vonásokat, tartalmi és formai összefüggéseket kiemelve. A szélesebb kitekintést szolgálja az *egyéb* (zsidó és nem zsidó) *interpretációk* (mitologikus, allegorikus, parabolikus és egy modern zsidó) rövid szemlézése. Jóna könyve a zsinagógában is szerephez jut, ezt vázolja fel *Jóna könyvének helye a zsidó liturgiában* fejezet. A disszertáció tartalma a következő:

Előszó

I. Introdukción

1. A könyv írásának valószínűsíthető ideje és általános üzenete
2. Jóna nevééről és életéről
3. A zsidó kommentárok alapelveiről

II. A könyv szerkezete és rövid tartalma

¹⁴ מאנדלקרן, ש': קונקורדנציה לתנ"ך (שוקן - ירושלים - תל-אביב, תשמ"ו לפ"ק/1988)

¹⁵ פאללאק, ח' י': נחלת יעקב / מלשון עברית ללשון הונגראי (בודאפעסט, תרמ"א לפ"ק/1881)

¹⁶ Widder S.: *Praeparációk a háftórákhoz*. Budapest, 1928. pp. 129-132) (In: WIDDER S.: *Praeparációk a háftórákhoz*. Budapest, 1928. pp. 129-132)

¹⁷ קצור כללים משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם.

¹⁸ Pl.: nem jelzi a személyek számát, az apocopatutumot; I,7 - nem jelzi, hogy a וַיְפִילָהּ igealak cohortativus, II,7 - nem jelzi a וַתַּעַל igealaknál a vav consecutivumot stb.

III. Néhány különleges szerkezeti egység

IV. Preparáció, transláció és tradicionális zsidó interpretációk

V. Egy interpretáció

VI. Egyéb interpretációk

1. Néhány mitologikus interpretáció

a. „Meghaló és újraéledő istenek”

b. Hészioné és Héraklész; Andromeda és Perszeusz

c. Szemiramisz

d. Nap-mítosz (Goldziher Ignác)

e. Hold-mítosz

f. Indiai mondák

g. Exkúrus

2. Néhány allegorikus interpretáció

a. Tipologikus

b. Szimbolikus

c. Ábravánél

d. Vilnai gáon

e. Exkúrus

3. Parabolikus interpretáció

4. Egy modern zsidó interpretáció (Schalom Ben-Chorin)

VII. Jóna könyvének helye a zsidó liturgiában

VIII. Irodalomjegyzék

IX. Summary

III. A disszertáció témakörében eddig megjelent publikációim

1. Jónás könyve.

Zsidó Történeti & Irodalmi Tár

(Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem, Budapest 2004)

ISBN 963 216 621 3

158 oldal

2. Jónás alakja és története a midrásokban.

In: Keresztény - Zsidó Teológiai Évkönyv 2005. Szerkesztő: Szécsi József.

(Keresztény – Zsidó Társaság, Budapest 2005)

ISSN 1785-9581

249-258 oldal

3. Jóna/Jónás könyvéhez. A próféta kötelessége.

In: Remény 2006/3. szám. Főszerkesztő: Benedek István Gábor.

(MAZSIHISZ – BZSH, Budapest 2006)

ISSN 1419-077X

16-20 oldal

4. Tradicionális zsidó interpretációk Jóna/Jónás könyvéhez, új fordítással.

In: MAGYAR-ZSIDÓ SZEMLE Új folyam, 4. szám, 2007. Szerkesztő: Lichtmann Tamás.

(MTA – OR-ZSE Zsidó Vallástudományi Kutatócsoport és az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem, Budapest.

ISSN 1786-3716

121-148 oldal

5. Interpretációk Jóna (Jónás) könyvéhez.

In: REMÉNY 2007/1. szám. Főszerkesztő: Benedek István Gábor.

(MAZSIHISZ – BZSH, Budapest 2007)

ISSN 1419-077X

15-23 oldal

6. Jóna (Jónás) könyvéhez - sokadszor.

In: REMÉNY 2007/3. szám. Főszerkesztő: Benedek István Gábor.

(MAZSIHISZ – BZSH, Budapest 2007)

ISSN 1419-077X

10-18 oldal